

Forbunden historie

Stepan Bandera, den ukrainske nationalisme og den transnationale fascisme

Af Grzegorz Rossoliński-Liebe

Oversat fra tysk af Jens Ellekær

Kilde: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 42-43, 2017, *Bundeszentrale für politische Bildung*

Aus Politik und Zeitgeschichte udgives af den tyske Forbundscentral for politisk dannelse (*Bundeszentrale für politische Bildung*) som et tillæg til ugeavisen *Das Parlament*. Med forbundscentralen egne ord har udgivelsen til formål at ”offentliggøre videnskabeligt baserede, alment forståelige bidrag til samtidshistoriske og socialvidenskabelige temaer såvel som til aktuelle politiske spørgsmål. Tillægget er et forum til diskussion, en indføring i komplekse vidensområder og tilbyder en afbalanceret blanding af grundlæggende og aktuelle analyser.”

Grzegorz Rossoliński-Liebe er promoveret historiker og videnskabelig medarbejder på *Friedrich-Meinicke-Institut ved Freie Universität Berlin*. Han forsker i holocaust og fascisme i Østcentraleuropa.

Stepan Bandera har længe hørt til dem af historiens aktører, hvis navn ganske vist er kendt af mange, men hvis liv og ageren knap nogen ved noget nærmere om.¹ Under Den Kolde Krig var han i vestlige lande til stede på tranparenter under mange anti-sovjetiske demonstrationer. Samtidig udgjorde han en vigtig bestanddel af den antivestlige sovjetiske propaganda. Da hans levnedsløb og historien om hans Organisation af Ukrainske Nationalister (OUN) ikke var udforsket, kunne man tilskrive ham forskellige ideer og bruge ham som et symbol både på den nationale frihedskamp og på den morderiske nationalisme.

¹ Artiklen baserer sig på min biografi over Bandera, se Grzegorz Rossoliński-Liebe, *Stepan Bandera. The Life and Afterlife of a Ukrainian Nationalist. Fascism, Genocide, and Cult*, Stuttgart 2014.

De første kritiske og komplekse studier, som i rammen transnational fascismeforskning undersøgte Bandera, stødte på aggressiv afvisning og kritik. De blev angrebet af politiske aktivister, hvis verdensbilleder der herved blev stillet spørgsmål om. Og afvist af historikere, som ønskede at forsvare deres publikationer, stillingtagen eller tolkninger. Ikke desto mindre er fascismeforskningen ved siden af holocausts og Sovjetunionens historie ikke til at komme udenom, når det drejer sig om at forstå Banderas liv, kulten omkring ham såvel som Organisationen af Ukrainske Nationalisters historie. En kritisk udforskning af OUN er desuden vigtig for at kunne skrive Ukraines komplekse historie og rekonstruere fascismen i Østcentraleuropa i dens transnationale dimension. På det politiske niveau rummer marginaliseringen, udeladelsen og fornægtelsen af en kritisk Bandera-forskning farer, som i de senere år blandt andet er blevet tydelige i radikaliseringen og destabiliseringen af Ukraine.

Stepan Bandera blev født den 1. januar 1909 i Staryj Uhryniv, en landsby i Østgalicien, Habsburgermonarkiets østligste provins. Hans hjemstavn var beboet af ukrainere, polakker, jøder, tyskere, tjekker og andre etniske grupper, af hvilke især ukrainere og polakker rivaliserede og fremmede hinandens nationalisme. Jøder blev derimod fremstillet som en fjende for begge nationale grupper, hvilket førte til, at under holocaust blev jøder i denne del af Europa myrdet af såvel tyskerne som af deres ukrainske naboer.²

Eftersom den ukrainske stat først opstod i 1991, havde Ukraine længe været underlagt forkellige imperiale og nationale politikker. Selv om dette fra et nationalt standpunkt i dag anses for ufordelagtigt, fremmede det mangfoldigheden i den ukrainske kultur og identitet. Frem til 1914 levede omkring 80 procent af alle ukrainere i Det Russiske Rige, som i modsætning til Habsburgermonarkiet anlagde en restriktiv politik over for udfoldelsen

² Se Kai Struve, *Deutsche Herrschaft, ukrainischer Nationalismus, antijüdische Gewalt. Der Sommer 1941 in der Westukraine*, Berlin 2015; Dieter Pohl, *Nationalsozialistische Judenverfolgung in Ostgalizien 1941–1944. Organisation und Durchführung eines staatlichen Massenverbrechens*, München 1997.

af national kultur. Efter Den Russiske Revolution i 1917 proklamerede ukrainske politikere i 1917 en stat i Kijev og ét år senere yderligere en i Lviv (det østrigske Lemberg). Deres hære var dog for svage til med succes at kunne forsvare sig mod polakker og russere, der begge opfattede Ukraine som en del af deres eget territorium. Som følge af de nye grænsedragninger levede i mellemkrigstiden på ny omkring 80 procent af alle ukrainere i det sovjetiske Ukraine og omkring 20 procent i Polen, hvortil ved siden af Østgalicien også Volynien hørte.³

Allerede i Banderas barndom blev hans politiske holdninger og hans verdensbillede præget af den mislykkede kamp for en selvstændig ukrainsk nationalstat. Religionens rolle bør heller ikke undervurderes: Banderas far var græsk-katolsk præst og påvirkede indgående sin søn.

Europæisk fascisme og OUN's udvikling

Efter Første Verdenskrig befandt de ukrainske nationalister, som levede i Polen, og som stadig mere hældede mod fascismen, sig i en lignende politisk situation som kroater i Jugoslavien eller slovakker i Tjekkoslaviet. De måtte først skabe en nationalstat for efterfølgende at kunne oprette et fascistisk regime. De ukrainske nationalistes bevægelse udviste imidlertid store ligheder med ikke blot den kroatisk Ustaša og Hkinkas Slovakiske Folkeparti, men også med den rumænske Jerngarde, det ungarske Pilekors og den polske nationalradikale lejr.⁴ Benito Mussolini trænede nogle OUN-kadrer sammen med Ustaša-krigere på Sicilien. Herigennem opbyggede OUN særligt gode kontakter til de kroatisk "frihedskæmper". I 1934 opnåede det fascistiske netværk og Mussolinis rolle i dets etablering offentlig opmærksomhed gennem blandt andet to attentater: Den 15. juni myrdede OUN den polske indenrigsminister

Stepan Bandera, foto fra før 1934.

Bronisław Pieracki i Warszawa, og den 9. oktober blev den jugoslaviske kong Alexander I Karađorđević og den franske udenrigsminister Louis Barthou ofre for et samarbejde mellem Ustaša og Den Interne Makedonske Revolutionære Organisation (IMRO).⁵

Radikaliseringen og etniseringen af den ukrainske nationalisme skete parallelt med dens stigende grad af fascisme.⁶ Bevægelsen vandt først betydning sidst i 1920'erne, da andre grupperinger tilsluttede sig den, og den åbnede sig for den galiciske ungdom. Det officielt først i 1929 stiftede OUN bestod fra begyndelsen af to generationer: Den ældre, som var født omkring 1890, førte ledelsen fra eksil. Den havde kæmpet i Første Verdenskrig, stiftet bevægelsen og involveret den yngre såkaldte Bandera-generation i "frihedskampen". Denne gruppe af dem, som var født omkring

³ Se Serhy Yekelchuk, *Ukraine. Birth of a Modern Nation*, New York 2007, s. 33–84; Frank Golczewski, *Deutsche und Ukrainer 1914–1939*, Paderborn 2010, s. 240–360.

⁴ Vedr. Spørgsmålet om fascismen i Østcentraleuropa se Constantin Iordachi, Introduction. Fascism in Interwar East Central and Southeastern Europe. Toward a New Transnational Research Agenda, i: *East-Central Europe* 2–3/2010, s. 161–213.

⁵ Se Stanley G. Payne, *A History of Fascism, 1914–1945*, Madison 1995, s. 406. Om det transnationale samarbejde mellem fascistere se Sven Reichardt, Globalgeschichte des Faschismus. Neue Forschungen und Perspektiven, i: *Aus Politik und Zeitgeschichte* 42–43/2017.

⁶ Se Grzegorz Rossoliński-Liebe, Der europäische Faschismus und der ukrainische Nationalismus. Verflechtungen, Annäherungen und Wechselbeziehungen, i: *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* 2/2017, S. 153–169.

1910, dominerede de udførende dele af organisationen i det sydøstlige Polen. Den kendte kun til Første Verdenskrig fra sine forældres beretninger og drømte om at kæmpe for sit lands frihed i en ny krig. Den var mere tilbøjelig til at anvende vold og til at betragte vold som et politisk middel. Lederen af det samlede OUN, Jevhen Konovalez, som levede i eksil, nød i modsætning til sin efterfølger Andrij Melnyk også respekt fra den yngre generation.⁷

I 1930'erne gav OUN sin ideologi et stærkt fascistisk præg; nogle ideologer så som Dmytry Donzov var dog allerede i de tidlige 1920'er gået ud fra, at ukrainske nationalister også var fascister. I den i 1923 publicerede artikel "Er vi fascister?" erklærede Donzov, at de italienske fascisternes program havde stor indflydelse på Bandera-generationen og konkluderede: "Hvis dette er fascismens program, så er vi, hvad angår mig, fascister!" Samtidig rådede han imidlertid til, at man i offentligheden undlod at optræde som fascister for ikke at skade bevægelsen.⁸ Indledningsvis hævdede Jevhen Onazkyj, at bevægelsen ikke kunne være fascistisk, eftersom der ikke eksisterede nogen ukrainsk stat, hvori den kunne opbygge sit fascistiske regime. Først efter interne debatter ændrede han sit standpunkt og hævdede, at fascismen også kunne være en revolution, som ville føre til statslighed.⁹ Mykola Sciborśkyj, hvis forhold til en jødinde førte til diskussioner i bevægelsen, udviklede det politiske system for den fremtidige OUN-stat og kaldte det "naciokratija" (nationens diktatur). Selv om han flere gange fremhævede, at dette ikke var fascistisk, omfattede hans udkast alle de vigtigste kendetegn for en fascistisk stat.¹⁰ Antisemitismen blev i OUN af blandt andre Volodymyr Martyneć omfortolket

racistisk. I den i 1938 publicerede brochure "Det jødiske problem i Ukraine" hævdede han, at jøder var en fremmed race, som skulle isoleres fra ukrainerne og med al magt udelukkes fra det offentlige liv.¹¹

Bandera, som allerede i sin skoletid havde haft kontakt til andre unge nationalister, indoptog efter sin indtræden i OUN i 1929 denne ideologi og var selv aktiv med at skabe den. Han steg hurtigt op i organisationen og stod – i første omgang forhindret af en fængselsstraf – fra begyndelsen af 1933 officielt i spidsen for organisationens ledelse i Polen. Han organiserede flere attentater, professionaliserede den ideologiske, sikkerhedsmæssige og militære træning og krævede absolut lydighed af sine undergivne. Antallet af mord på OUN-medlemmer, som var blevet beskyldt for samarbejde med den polske sikkerhedstjeneste eller for ideologiske afvigelser, steg kraftigt under hans ledelse. Endvidere skærpede Bandera propagandakampagnen mod polske skoler og andre institutioner i Den Anden Polske Republik og inddrog blandt andre ukrainske skoleelever i denne. Selv om radikaliseringen af det vestukrainske samfund ikke ville have været mulig uden andre vigtige personer fra hans generation, er den dog i væsentlig grad et resultat af Banderas bestræbelser og organisatoriske evner.

OUN benyttede i 1935/36 de processer, der blev ført mod organisationen i Warszawa og i Lwów (det nuværende ukrainske Lviv) på grund af attentatet på den polske indenrigsminister Pieracki og andre forbrydelser, til at gøre sin "frihedskamp" internationalt kendt. Bandera fremstillede sig nu eksplicit som leder af en fascistisk bevægelse, der ville befri Ukraine. I retssalen blev han af sine kampfæller hædret med fascistisk hilsen. Den dødsstraf, han blev idømt – som imidlertid inden udførelsen blev afskaffet i Polen –, forstærkede yderligere hans ry: Bandera blev endegyldigt til en politisk kultfigur. Allerede på den tid blev der skrevet sange om ham, og man forbandt unge ukrainske frihedskæmpere med hans navn. Efter at OUN-lederen Konovalez

7 Se Franziska Bruder, "Den ukrainischen Staat erkämpfen oder sterben!". Die Organisation Ukrainischer Nationalisten (OUN) 1929–1948, Berlin 2007, s. 118f.

8 Se Dmytro Donzow, Čy my fašysty?, i: *Zahrava* 1/1923, S. 97–102, her s. 100; se tillige Golczewski (note 3), s. 574.

9 Se. Jewhen Onackyj, Lysty z Italiï I. Deščo pro fašyzm, i: *Rozbudova natsii* 3/1928, s. 95; samme, Fašyzm i my (Z pryvodu staty prof. Mytsjuka), i: *Rozbudova natsii* 12/1929, s. 397.

10 Se Mykola Sciborśkyj, *Naciokratija*, Paris 1935, s. 50, s. 84, s. 87, s. 114ff.

11 Se Volodymyr Martyneć, *Žydivska probléma v Ukraini*, London 1938.

den 23. maj 1938 var blevet myrdet i Rotterdam af agenter fra den sovjetiske sikkerhedstjeneste NKVD, forsøgte en gruppe ukrainske nationalister at befri Bandera fra fængslet. I fængslet benyttede han blandt andet tiden til at radikalisere unge ukrainere, som under Anden Verdenskrig skulle komme til at organisere masse mord.

Statslighed, masse mord og politiske mål

Få dage efter Anden Verdenskrigs begyndelse brød Bandera ud af fængslet i Brześć og begav sig til Lwów. OUN overvejede på denne tid at indlede en nationalopstand og at udråbe en ukrainsk stat, men opgav denne plan, fordi Vestukraine som følge den hemmelige tillægsprotokol til Ribbentrop-Molotov-pagten blev indlemmet i det sovjetiske Ukraine. Bandera forlod lige som nogle hundrede andre OUN-medlemmer Vestukraine og drog til Kraków, hovedstaden i det af den tyske besættelsesmagt oprettede Generalguvernement. Der blev der i 1940 udkæmpet en generationskonflikt i OUN, som førte til bevægelsens spaltning i henholdsvis det mere radikale OUN-Bandera og det ”moderate” OUN-Melnyk. Selv om de to fraktioner bekæmpede hinanden, kollaborerede de begge med tyskerne og hjalp disse med forberedelserne til angrebet på Sovjetunionen. Samtidig overvejede de, hvorledes de efterfølgende kunne oprette deres egen fascistiske kollaborationsstat.¹²

OUN-B kontrollerede størstedelen af undergrunden i Vestukraine og udarbejdede i Generalguvernementet en detaljeret plan for en fascistisk stat på alle administrative niveauer, som de betegnede ”Ukrainsk National Revolution”. I virkeliggørelsen heraf skulle blandt andet den tyske hærs bataljoner ”Roland” og ”Nachtigall”, hvis mandskab bestod af ukrainske frivillige, samt de såkaldte marchgrupper deltage. OUN-B håbede, at nationalsocialisterne ville acceptere deres stat, og at denne på samme vis som Sloavakiet i marts 1939 og Kroatien i april 1940 under dets ledelse ville blive en politisk organisme i ”Det Ny Europa”.¹³ På

en kongres i Kraków i begyndelsen af april 1941 skærpede OUN-B yderligere sin fascistiske ideologi og ydede herved et bidrag til udformningen af den europæiske fascistisk meddiskurs. Organisationen indførte blandt andet hilsenen ”Æret være Ukraine! – Æret være heltene!”, diskuterede den ukrainske races sundhed og fordømte jøderne som Sovjetunionens støtter. Ledelsesprincippet baserede sig på begrebet *providnyk*, fordi det i grunden bedre egnede udtryk *vožd* allerede tidligere var blevet anvendt af Melnyk. (Forfatteren forklarer desværre ikke disse to begreber, der her er translitteret fra kyrilisk efter ISO-systemet, og det har ikke været muligt for oversætter at finde dækkende oversættelser for de to ord. Oversætters anmærkning.) Ledelsen af OUN-B så ingen modsætning mellem fascisme og nationalisme. Tværtimod: Den så sin egen nationalisme – allerede i 1930’erne og til dels også i 1920’erne – som en form for den europæiske henholdsvis globale fascisme.

Under angrebet på Sovjetunionen den 22. juni 1941 optrådte OUN-B som Tysklands forbunds-fælle. Uden den nationalsocialistiske ledelses samtykke begyndte organisationen af gennemføre Den Ukrainske Nationale Revolution. Selv om OUN-B støttede *Abwehr*, den tyske militære efterretningstjeneste, og den tyske hær i krigen mod Den Røde Hær og *Sicherheitsdienst*, Sikkerhedstjenesten (SD), i drab på jøder, forbød *Reichssicherheitshauptamt*, Rigssikkerhedstjenestens Hovedkontor (RSHA), Bandera at begive sig til de ”befriede” områder”. Da organisationens stat den 30. juni 1941 blev udråbt i Lviv, skete dette derfor ikke gennem *providnyk*, men gennem dens repræsentant Jaroslav Stečko, som i breve underrettede Europas fascistiske ledere herom og bad om deres støtte. Få timer før proklamationen udbød der i Lviv antijødiske uroligheder, som OUN-B sammen med tyske tropper forvandlede til en to dage lang pogrom.¹⁴ Lignende pogromer, der faldt sammen med nationale festlig-

---

des Lemberger Pogroms vom Sommer 1941. Zum aktuellen Stand der Forschung, i: *Jahrbuch für Antisemitismusforschung* 22/2013, s. 207–243, her s. 213–216.

14 Se John-Paul Himka, The Lviv Pogrom of 1941. The Germans, Ukrainian Nationalists, and the Carnival Crowd, i: *Canadian Slavonic Papers* 2–4/2011, s. 209–243.

12 Se Struve (note 2), s. 90–118, s. 172–207.

13 Se Grzegorz Rossoliński-Liebe, *Der Verlauf und die Täter*

heder, fandt sted i mange mindre byer i Østgalicien og Volynien. Bandera blev af de revolutionære masser fejret som leder af den ukrainske stat. Efter at han den 5. juli 1941 var blevet arresteret, fordi OUN-B ikke ville trække statsproklamationen tilbage, blev Hitler i hundredvis af breve bønfuldt om at løslade ham.¹⁵

Da det kom til stykket, oprettede nationalsocialisterne generelt ingen kollaborationsstater i områder, som frem til den 22. juni 1941 havde ligget i det sovjetiske indflydelsesområde. Stećko og nogle andre prominente OUN-B-medlemmer blev lige som Bandera arresteret og frem til efteråret 1944 anbragt som RSHA's særligt indsatte i berlinske fængsler og i koncentrationslejen Sachsenhausen. Der var Bandera placeret i samme bygning som Horia Sima, lederen af den rumænske Jerngarde, og andre prominente politiske "hædersfanger".¹⁶ Tyskerne arresterede yderligere nogle hundrede mindre kendte OUN-medlemmer, hvoraf omkring 200 blev deporteret til koncentrationslejren Auschwitz. Da også disse fik en privilegeret behandling, overlevede omkring 80 procent lejroholdet. Blandt de døde henholdsvis myrdede var imidlertid Banderas brødre Vasyl og Oleksandr. (Under Auschwitzprocessen i Frankfurt 1963-65 fremkom der oplysninger om, at de to Bandera-brødre, der var uddannet i henholdsvis filosofi og politisk økonomi, skulle være blevet myrdet af polske lejrindsatte. Oversætters anmærkning).

Mens Bandera befandt sig i Berlin og Sachsenhausen, blev jøder i stort tal myrdet i Ukraine. Halvdelen af alle ukrainske jøder – omkring 800.000 – blev dræbt i det lille vestukrainske område, hvor OUN-B trods arrestationen af dens ledelse støttede tyskerne i jødedrabet. Organisationen sendte sine medlemmer til poli-

tiet, hvor de blev bevæbnet og kunne støtte besættelsesmagten ved deportationer og nedskydninger. Som følge af det lille antal af tyske politifolk i Ukraine ville mordet på mere end 90 procent af alle vestukrainske jøder ikke have været muligt uden dem.¹⁷ Omkring det tidspunkt, hvor tyskerne erklærede Volynien og Østgalicien for "jødefrit", iværksatte den i begyndelsen af 1943 af OUN-B opstillede Ukrainske Oprørshær (UPA) drabet på et stort antal polakker i de samme områder. Ved indledningen på denne "rensning" af Vestukraine sluttede omkring 5000 ukrainske politifolk, som forud herfor havde støttet tyskerne i holocaust, sig til UPA. I alt myrdede UPA mellem 7.000 og 10.000 polakker og tvang mange flere til at forlade deres hjemstavn.¹⁸

Bandera var kun indirekte ansvarlig for de forbrydelser, som OUN-B og UPA begik under hans internering i Berlin og Sachsenhausen. Mange OUN-B-medlemmer, som under holocaust gjorde tjeneste i det tyske politi, og en del af de UPA-partisaner, som myrdede polakker og jøder, identificerede sig ganske vist med Bandera og betragtede ham som deres *providnyk* eller betegnede sig som *banderivci* (Bandera-tilhængere), men Bandera gav dem ingen ordrer. Han politiske virkemuligheder var i denne tid begrænsede. Den politiske ledelse lå i hænderne på Roman Schuchewych, Mykola Lebed, Dmytro Kliachkivskij og andre, som direkte på stedet beordrede mord og koordinerede "rensningen" af Vestukraine. Som leder af bevægelsen var Bandera imidlertid moralsk ansvarlig for OUN-B's og UPA's forbrydelser. Før krigen lagde han ikke skjul på, at "ikke blot hundreder, men tusinder af menneskeliv må ofres",¹⁹ for at OUN kunne realisere sine mål, og en ukrainsk stat kunne opstå. Massevolden henholdsvis "rensningen" af Ukraine for jøder, polakker, russere og andre af organisationens "fjender" udgjorde en

15 Se Grzegorz Rossoliński-Liebe, The "Ukrainian National Revolution" of 1941. Discourse and Practice of a Fascist Movement, i: *Kritika. Explorations in Russian and Eurasian History* 1/2011, s. 83–114, her s. 106–113.

16 Se samme, Inter-Fascist Conflicts in East Central Europe: The Nazis, the "Austrofascists", the Iron Guard, and the Organization of Ukrainian Nationalists, i: Arnd Bauerkämper/Grzegorz Rossoliński-Liebe (Hrsg.), *Fascism without Borders. Transnational Connections and Cooperation between Movements and Regimes in Europe from 1918 to 1945*, Oxford 2017, s. 168–189, her s. 176–184.

17 Se Pohl (note 2); Shmuel Spector, *The Holocaust of Volhynian Jews 1941–1944*, Jerusalem 1990.

18 Se Grzegorz Motyka, *Ukrainska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*, Warszawa 2006, s. 298–413.

19 Retsprotokol, 26.1.1936, CDIAL (Central'nyj deržavnyj isto-rychnyj archiv u L'vovi), f. 371, op. 1, spr. 8, od. 75, Bl. 176.

central del af hans mål.

Kold Krig, mod og genoplivning af kulten

Den 28. september 1944 blev Bandera løsladt fra Sachsenhausen, fordi nationalsocialisterne efter svære nederlag ønskede at mobilisere østeuropæere til kampen mod Den Røde Hær. Bandera medvirkede hertil, men forlod i februar 1945 sammen med sin familie Berlin og skjulte sig i de følgende måneder i Østrig og Sydtykland. Kort efter krigsafslutningen opbyggede han med hjælp fra den amerikanske og den britiske efterretningstjeneste et OUN-center i München. CIA, MI6 og senere også *Bundesnachrichtendienst*, den vesttyske efterretningstjeneste (BND), arbejdede sammen med ham. De finansierede hans organisation, beskyttede ham og hans familie mod det sovjetiske KGB og trænede hans tilhængere, som de sendte til det sovjetiske Vestukraine med den opgave at skabe kontakt til den ukrainske undergrund. Men yderligere konflikter inden for OUN, som også skyldtes Banderas radikale holdninger og hans vedvarende begejstring for fascismen, svækkede bevægelsen. I de tidlige 1950'ere mistede han først CIA's og derpå MI6's tillid, idet disse hellere ville støtte Mykola Lebed og hans tilhængere inden for OUN. Kun BND lagde ikke afstand til Bandera og arbejdede fortsat sammen med ham, indtil han den 15. oktober 1959 blev myrdet i München af den unge vestukrainske KGB-agent Bohdan Stašinskyj.

Mordet på Bandera, som først blev opklaret, efter at attentatmanden i august 1961 meldte sig hos politiet i Vestberlin, gav atter liv til kulten omkring hans person. Flere tusinde af hans tilhængere havde i sommeren 1944 sammen med tyskerne forladt Vestukraine og efter krigen bosat sig i Nordamerika, Storbritannien og Vesttykland. For dem blev Bandera til martyren, der som en helt var faldet i kampen for sit lands frihed. Han blev på snesevis af de steder, hvor den ukrainske diaspora levede, hvert år på sin dødsdag hædret med sørgegudstjenester, på politiske møder og under antikommunistiske demonstrationer. Sovjetunionen satte sin egen propaganda op mod

denne kult. Ifølge den havde de ukrainske nationalister forrådt Sovjetunionen og havde moralsk og politisk endog været værre end nationalsocialisterne, fordi de efter Den Røde Hærs sejr frem til begyndelsen af 1950'erne fortsat havde terroriseret deres landsmænd i Vestukraine. Bandera er i denne diskurs blevet til et symbol på forræderiet og masse mordet på sovjetiske borgere. Betegnelsen *banderivci* blev blandt andet anvendt, når der blev grebet ind mod dissidenter. For diasporaen blev Bandera til identifikationsfiguren for en antisovjetisk nationalhelt, der havde givet sit liv for et frit Ukraine.

I slutningen af 1980'erne, endnu før Sovjetunionens opløsning, dukkede Bandera-kulten på ny op i Vestukraine. Efter 1991 er der navnlig i Østgalicien blevet rejst flere mindesmærker for *providnyk*, åbnet fire museer og navngivet hundereder af gader efter Bandera. Ligeledes æres han i skoleundervisningen og på universiteter. Men først i løbet af Viktor Jusjtjenkos præsidentskab (2005-2010) blev den generelle kult udstrakt til det øvrige Ukraine. Dér stødte den dog på politisk og kulturel modstand, fordi flertallet af de derboende mennesker identificerede sig med deres lands sovjetiske historie, ikke med den nationalistiske, og fortsat så en forræder i Bandera. I de senere år har der imidlertid vist sig en ansats til også af demokratiske grunde at stille spørgsmål ved den vestukrainske helt, som var overbevist fascist. Dette har skabt forvirring i alle dele af landet og ses som en trussel mod egne traditioner. Navnlig fascisme- og holocaustforskningen har ophidset gemytterne hos mange kendere af den ukrainske historie og har motiveret dem til at forsvare egne tanke- og forskningsudgangspunkter, som for en stor dels vedkommende blev formet under Den Kolde Krig og siden da ikke er blevet revideret.

Slutbemærkning

Stepan Bandera blev som følge af instrumentalisering og manglende historisk forskning til en projektionsflade for forskellige historiepolitiske mål. Under Majdan-protesterne i Kijev i 2013/14

Euromajdan 14. januar 2014 - Banderas portræt ved indgange til Kijevs rådhus, der var hovedkvarter for protestaktionerne på Majdanpladsen. (foto: spoilt exile)

demonstrerede ikke kun neofascistiske, men også de demokratistøttende ukrainere med Bandera-transparenter for Ukrainens tilnærmelse til EU henholdsvis en afslutning på den prorussiske politik. På den ene side bliver fascismens historie i Ukraine instrumentaliseret af prorussiske medier; på den anden side afviser proeuropæiske og nationale kræfter generelt den ukrainske fascisme og udforskningen af den.

Bandera-kulten har indtil i dag knap mistet sin påvirkningskraft, fordi visse aspekter af den ukrainske historie igennem lang tid dels ikke er blevet udforsket, dels aktivt er blevet tabuiseret. Dertil hørte ved siden af ukrainske nationalistes deltagelse i holocaust også den nationalistiske bevægelses optagelse af fascistisk ideologi henholdsvis den innovative skabelse af en original ukrainsk fascisme. Undersøgelsen af disse elementer i den ukrainske historie var uønsket, fordi den ville bekræfte aspekter af den sovjetiske pro-

paganda. En aktiv redegørelse for den komplekse historiske realitet hinsides fordømmelse og kultisk tilbedelse af Bandera truer efter mange ukrainske politikeres og intellektuelles opfattelse eksistensen af den i forvejen ustabile stat.

Den transnationale fascisme er ved siden af historien om den tyske besættelse og jødemordet afgørende for at forstå Bandera og den ukrainske nationalismes radikale form. Selv om OUN af nationale grunde gennem en periode skjulte sin fascisme, forstod den sig selv som en fascistisk bevægelse og i overensstemmelse med sine europæiske modstykker. Bandera ønskede som bevægelsens leder at oprette en fascistisk kollaborationsstat i det af nationalsocialisterne kontrollerede "Nye Europa". "Rensningen" af staten for jøder, polakker, russere og andre etniske og politiske "fjender" var en fast bestanddel af OUN's politiske program, som bevægelsen i det mindste i Vestukraine til dels realiserede. Det ukrainske

eksempel viser – på lignende vis som det kroatiske, slovakiske og rumænske -, at den radikale nationalisme på ingen måde stod i modsætning til fascismen, men smeltede sammen med eller var en fast bestanddel af denne.

Forlaget ELLEKÆR ApS
Holbergsgade 13
4200 Slagelse
www.ellekar.dk
Publiceret januar 2018
Grafisk udformning: Dorte Pugliese

Dette værk er licenseret under
Creative Commons License af typen
"Navngivelse-Ikkekommerciel-Ingen-
Bearbejdelse 4.0 International"